

ZADNJA IZMENA

Robert Menasse*Blaženi časi, krhek svet*

(odlomek iz romana)

Pogosteje ko je srečeval Judith, večje je bilo njegovo hrepenenje in večja je bila otožnost, ker mu je bila resnična in trajna zveza z njo onemogočena. Večje je bilo hrepenenje, pogosteje jo je srečeval ali pa ji pisal. Včasih sta se poljubila. Vendar je bila to prisrčnost kot med bratom in sestro, čeprav je bilo njegovo občutje pri tem nekoliko nabuhlo. Leo je zato trpel. To trpljenje je vendarle delovalo. Nastala sta "hrepenenje" in "oblika".

Nekoč je pri Judith prebil celo noč. Vendar sta ob čaju in viskiju razpravljala o Dostojevskem, Leo je pil več čaja, Judith več viskija. Hipoma sta opazila, da se je zjasnilo, in pred oknom sta zaslišala ptičje žvrgolenje. To je bila njuna prva skupna noč. Iz nje je nastalo delo o Dostojevskem, ki ga je Leo hotel uporabiti za izhodišče teorije romana. Ta pa ni nastala.

Judithinemu stanovanju se je Leo zelo čudil, še več, občutil je zavist. S kakšno ljubeznijo in kako prijetno je bilo urejeno. Nobene primerjave z njegovim. In koliko bolje bi lahko delal, če bi stanoval tukaj pri Judith. Kako prijetno je bilo vse tukaj, hiše sploh ne bi bilo treba več zapustiti. Lahko bi ves dan ostal doma, na veliki zofi s številnimi blazinami bi lahko brez napora bral ure in ure, tam za veliko pisalno mizo z udobnim pi-

sarniškim stolom pisal in tudi oljna peč je bila veliko bolj praktična kot pa njegova na premog, verjetno zato ni bilo treba misliti na nalaganje, torej vedno prekinjati pomembnih misli. Ta misel je bila absurdna. Svoje stanovanje bi moral opremiti udobneje, je pomislil, ustvariti prijetnejše in primernejše življenjske in delovne razmere. Potem bi se doma počutil prijetno, ne bi moral tolikokrat zdivjati stran, svojo ustvarjalnost bi lahko povečal. Ta misel je bila prav tako absurdna. Tako absurdna kot misel, da bi si kupil kakšno drugo obleko samo zato, ker je v teh okornih oblekah, ki jih je vedno nosil, tako trpel. To je bilo izključeno. Ne samo zato, ker je imel Leo malo denarja. Ampak ta napor in izdatki. Moral bi tekati po mestu, iskati, kar si je zamislil, v trgovinah primerjati cene, po možnosti bi moral veliko napraviti tudi sam, da bi bilo ceneje, in verjetno bi moral kljub temu prevzeti še kakšno drugo delo, da bi si kaj prislužil, ne, to bi storil samo nekdo, ki ne bi imel druge življenjske vsebine kot urejevati svoje življenje. Odslej, to je vedel, čeprav je malo pozneje to spet pozabil, bi tudi tó njegovo ustvarjalnost povečalo: da je imel stanovanje, ki pač ni ponujalo prijetnih življenjskih razmer. Svoje obleke je nosil, ker jih je imel. Ga niso grele? Seveda so ga. V svojem stanovanju je živel, ker ga je, tako, kot je bilo, najel zelo poceni. A ni bilo v njem tudi pisalne mize? Ob njej je lahko sedel in pisal tako dobro kot na kakšni lepši, tako dobro kot v kakšni mnogo prijetnejši sobi. Leo se je sprehodil skož Judithino stanovanje kot skož kak razstavni prostor muzeja za socialno zgodovino. Tako so torej živeli ljudje.

Kar ga je osupljalo: koliko zrcal je imela Judith. Celo na njeni pisalni mizi je stalo zrcalo. Približno tam, kjer je bila na njegovi mizi Löwingerjeva fotografija. Je bil to prostor za zrcalo? Na steni je visela serija slik, vse enako velike, z enakim finim lesenim okvirom. To so bili portreti Sterna, Kleista, Hegla, Marxa, Dostojevskega. Potem zrcalo, enake velikosti, z enakim okvirom. Ko je Leo premeril niz pesnikov in filozofov, je na koncu zagledal torej svojo lastno podobo. Bil je navdušen. Genialno, je pomislil, tako bistrourmno, vsaj to si je hotel doma prav tako urediti. Še enkrat je prehodil vrsto portretov. Sterne, Kleist, Hegel, Marx, Dostojevski, Singer. Vroče ga je napolnjeval razburljiv občutek pomembnosti, fascinacija velike uganke prihodnosti, ki se je v tem zrcalu kazala lahkotno na tako bežen način. Kako bi ga takšna galerija, če bi jo imel

pri sebi doma, v trenutkih ustvarjalne krize spet spodbujala. Ali pa tudi ne. Hipoma tesnoba. Kaj pa, če bi bil vsak njegov napor tako poljuben kakor zrcalna slika na koncu zgodovine, ki so jo zapisali drugi. Ali zrcalu ni vseeno, kdo stopi predenj? Nasploh, Sterne. Ali ni Sterna temeljito in nespodbitno končal? Leo je stopil na stran in v zrcalu zagledal na zofi sedečo Judith, kako ga negibno opazuje.

Strog obraz njegove matere. Doktrinarno toga drža njenega telesa. Saj ni bilo tako, da ne bi trpela ugovora. Ni pričakovala, da ga ne bi smelo biti. Če je kaj izgovorila, je bilo izrečeno vse. Kako slabo je bil videti njegov oče. Je bil bolehen? Morda mu je bilo to stanje še posebno neprijetno. Imeli smo železno potrpljenje, je rekla njegova mati, in vse razumevanje sveta. Naša vrnitev na Dunaj, najprej se je bilo treba znajti, vživeti. To sva razumela. Vendar kljub temu ni mogoče večno študirati. Ni mogoče večno študirati, Leo. Ungarjev sin je star toliko kot Leo, je rekla očetu, in je doktor in slušbuje v neki odvetniški pisarni. Pongerjev sin je dve leti mlajši. Poučuje na neki šoli. Govorilo se je: zakaj mladi Singer študira filozofijo. Kaj bo počel z njo. Imeli smo razumevanje. Odgovarjali smo: on bo že vedel. Ampak, je rekla in strogo pogledala Lea, vsega razumevanja, vse potrpežljivosti je enkrat konec. Drago nas bo stalo in tebi ne bo storjeno niti kaj dobrega. Ni mogoče večno študirati.

Moja mati, je pripovedoval Leo, govori vedno samo z nedoločnim zaimkom ali množinsko obliko. Sedel sem tako in premišljeval samo še o tem, ali sem jo kdaj slišal reči "jaz". Ne morem se spomniti niti enega primera. Ona pravi, da je potrpežljivosti enkrat konec, kot da bi bilo to objektivno dejansko stanje, kot da sploh ne bi bilo mogoče, da ona, konkretno ona, ne bi imela več potrpljenja, ne, potrpežljivost ima svoj konec, to je objektivno dejstvo, kaj pri tem še sploh lahko stori. Dejstva lahko samo še ugotavlja. Konec, dovolj, pipica privita.

Zdaj vem, od kod ti to, je rekla Judith.

Kaj?

Ja, tvoje nagnjenje vsako svojo misel formulirati kot objektivno dejstvo, vsaka tvoja predstava je vendar enaka splošnim danostim. Nikdar ne rečeš: "mislim, da", temveč vedno: "nedvomno je tako, da". Torej tak vtis imam.

Nobena človeka na Zemlji nimata manj podobnosti kot moja mati in

jaz, je rekel Leo, skoraj kriče, moja mati, se ti blede, saj nima pojma o ničemer, čepi doma ali pa pri svojih bridžovskih tetah v kavarni, sicer pa ne pozna ničesar, ima pa svoje predstave o življenju. Kako se piše disertacija, o tem se ji ne sanja.

In ti, tebi se pa sanja o življenju, je rekla Judith, stekla nekaj korakov naprej, se obrnila in pred Leom hodila ritensko. Ti ne igraš niti bridža.

Bil je lep pomladni dan, kostanji v Praterju so bili vsi v cvetju. Leo je bil ravnodušen do vsega.

To je vendar noro, s tabo se ne da pogovarjati, je rekel. Občutil je paniko. Eno leto naj bi od staršev še dobival denar, tako se je glasil kompromis. Tokrat je od Judith v resnici pričakoval razumevanje, tako zelo ga je potreboval. Vendar je bilo ostudno, kar je izjavila.

Vendar je jeza na Judith storila svoje. Nastalo je poglavje njegove disertacije. Interpretacija Heglovega pojma *Subjektivni duh*. To delo naj bi bilo razsvetljujoča analiza začetka Heglove fenomenologije, kar pa je Lea resnično razburilo, je bilo, da je bilo to besedilo, v nekem smislu pred očmi Heglovih raziskovalcev, ne da bi to opazili, prerekanje z Judith, ki ga je lahko brala kot njej namenjeno osebno poslanstvo.

Na tej osebni podlagi akademskega besedila je Leo postavil zrcalo pred Judith. V njem se je morala Judith uzreti kot *Individualna zavest*, polna aporij, sposobna samo za napačno opredmetenje resničnosti. Ta del je napisal Leo nežno, vendar neprizanesljivo, s številnimi namigovanji na stavke, ki jih je izrekla Judith. Potem je nastopil Leo z imenom *Filozofska zavest* še sam, z drugim zrcalom, ki ga je postavil nasproti prvemu. Sedaj se je v obeh, drugo v drugo večno zrcaljenih ogledalih pokazala neskončnost refleksije, pred katero je Judith/*Individualna zavest* sleparila in ki jo je Leo/*Filozofska zavest* popolnoma obvladal. Zadevo je imel vendar v rokah. Zrcali. Je bila to resnica? Ne. Z užitkom je Leo Judith šele popeljal k resnici. Če je sprva videla samo posamezno, potem vidi sedaj šele slabotno neskončnost. Zdaj je prijel Leo Judith pravzaprav za roko, ljubil je njene roke, in rekel: Tako, sedaj sezi v polnost življenja, sezi v globino, ki se tako bogato razprostira pred tabo. Leo je užival v tem, da Judith ni nič ujela, ali kot je pisal: nič razumela. Ljubil je dvopomenskost besed, to je prevzel od Hegla. Njene roke so zamahni-

le proti gladki površini zrcala, steklo, njeni lepi, vitki prsti. Kaj je to? Samo videz. Globina: samo videz. Neskončnost: samo videz. To so samo zrcala. Vidiš: enostavna refleksija ni resničnost. Šele spoznanje zrcal, torej reflektirajoča refleksija je resnica. Kar poglej: Judith je tesno stisnil k sebi. Sva sedaj spojena? Ena celota? Ali pa sva različna? Zrcalu je brez razlike vseeno. Po drugi strani naju je več. Samo poglej, v koliko podvojenostih obstajava v zrcalu. Zavrtel in obrnil se je z Judith med zrcaloma. In zdaj, pozor. Eno zrcalo je obrnil. Podvojitve so izginile. Bil je ples pojmov, balet duha, praznik refleksije. Z Judith se je obrnil, z bokom ob boku, nogo ob nogi, še en obrat, sedaj je obrnil še drugo zrcalo, in zdaj? Sva izginila midva? Da, tako se dozdeva, in vendarle sva tukaj, tvoja in moja beseda to potrujeta; obrnil je eno zrcalo in vprašal: kaj vidiš sedaj? Nekaj čisto drugega. In tudi to lahko zrcalim v neskončnosti. To ji je pokazal z drugim zrcalom. In sedaj ti bom pokazal resnico! Razbil je obe zrcali, vidiš: samo steklo, samo videz. Resnice ni v zrcalnem. Resnica je v spoznanju biti ogledala. Enostavno reflektirajoče je poljubno. Šele refleksija reflektirajočega omogoča pravo objektivnost, ne samo spoznanje o tem ali onem, temveč objektivnih določil prikazuje se resničnosti.

Spustil je Judith in ta se je takoj spet stisnila k njemu. Individualna zavest pritiska, spoznava svoja protislovja, k filozofskemu. Kako harmonično sta se sedaj gibala skupaj. To je bila koreografija duha.

Preden je Leo vtaknil besedilo v ovojnico, da bi ga poslal Judith, ga je še enkrat zadovoljno prebral. Brezhibno, je mislil. V interpretaciji skladno, jezikovno bleščeče, v svoji dvojnosti smelo. Leove oči so se sprehajale po natipkanih vrsticah kakor skoz kakšno domovino, edino, je mislil, kar mi je na dnu duše bistveno in pomembno.

V spremnem pismu je med drugim pisal: "Ko boš to prebrala, ko boš to dejansko prebrala, boš izvedela vse o meni: potem boš poznala najboljši del mojega življenja; več in bolje, kot bi to lahko povedal. Potem boš tudi vedela - a ne, to veš? - kateremu duhu se moram zahvaliti za to delo, katera podoba mi je bila pri tem nenehno plastično pred očmi, da mi je omogočila ta spoznanja."

Leo je bil navdušen. S takšno hitrostjo bi lahko svojo disertacijo celó pravočasno končal. Kaj bi sledilo potem, od česa naj bi živel po tem letu, to je hotel za zdaj pustiti v nemar. Živeti. V nemar.

Navdušenje pa mu ni dobro delo. Njegova ustvarjalnost je zastajala. Na njegovo pismo Judith ni odpisala. Njegovo poglavje o Heglu in spremno pismo: nobenega odgovora. Vsakokrat, ko jo je hotel priklicati, Judith ni bilo. In tudi ona ni poklicala. Njegovo ustvarjanje je popolnoma zastalo. Manjkal je ugovor. Komu naj bi kaj dokazal? Svetu? Čeprav je mislil tudi v velikih kategorijah, kot motivacija so bile zanj preveč abstraktne. Poleg tega je bil "svet" kraj življenja, in od življenja se je počutil odrezanega. Hotel je imeti nekaj od življenja – seveda ne, da bi se v njem izgubil. Vedel je, ustvarjalen bo lahko samo, če se bo odpovedal življenju. Ampak za to bi moral imeti vsaj tisti minimum, ki mu je omogočil reči: temu se odpovedujem. Absolutni nič. Nobenega nagiba. Položaja ni izboljšal niti obisk pri materi. Zavestno ga je opravil iz tega razloga: da bi se lahko spet odrinil, kot je mislil. Sovraštvo, kakšna spodbuda. Nič ni obstajalo. Pomislil je na samomor. Ampak samomor, ne da bi imel vsaj v predalu kako delo? Brez dokaza, kakšen talent mnogo prehitro – ne, brez dela, videti bi bilo, kot da nikdar ni obstajal. In samomor brez poprejšnjega življenja, brez poznejšega življenja, to je bilo nepojmljivo. Kako genialno delo bi moral imeti dokončano vsaj v temeljih. Tako daleč, da bi bila mogoča posthumna objava, s pisalne mize, tam, kjer bi ga našli. Kako sekundo je Leo verjel, ravnodušno sedeč v naslanjaču in opazujoč knjižne police, da se v njem spet pojavlja motivacija za delo. Žal kljub vsemu ne. Ni mogel delati za smrt, samo proti življenju.

V mestu je hodil od kavarne do kavarne, prebral vse časnike, samo da bi preganjal čas. "Črnske demonstracije v Washingtonu. Na tisoče črncev demonstriralo pred Belo hišo." Ta novica bi ga, če bi bila navzoča Judith, pognala k najvišjim sposobnostim poantirane jezikovne kritike. "Salzburg. Študentje s pihalno godbo demonstrirali proti Beatlesom," bi ga pred Judith spodbudilo vsaj za prijetno gloslo. Vendar je Leo bral samo "demonstracija" in mislil na Judith, stari veteran, ki otožno misli na stare boje: demonstracijo pred Burgtheatrom, diskusijo z Judith v kopalni kadi.

Pri svojih sprehodih je spomladansko sonce napačno ocenil. Ampak angina, ki si jo je nakopal, mu je vsaj omogočila, da je dva tedna veliko spal. Ko mu je šlo, zdravstveno, spet bolje, je končno prejel Judithino

pismo.

"Dragi Leo," je pisala, "morda misliš, da lahko pisma samo sprejemam in spravljam, ne morem se pa zanje zahvaliti in nanje odgovoriti – sedaj vidiš, da to vendarle ni res. Predvsem tvoje zadnje pismo, skupaj s tvojim delom o Heglu, me je izredno razveselilo, pokazalo mi je – čeprav tega morda ne boš verjel – zelo lepo sliko o tebi, ki se je je mogoče veseliti. Ki jo je mogoče slutiti kljub vsaj deloma melanholični samoanalizi." Leo se je potil od razburjenja, medtem ko je bral. Z robcem si je brisal čelo, pri tem je pozabil na očala, potisnjena v lase, tako da so treskoma padla predenj na pisalno mizo, in zdrznil se je. Samoanaliza. Zmajal je z glavo. "S kakšno pošteno lakoto, s kakšnim zdravim tekom sedaj delaš. Pravijo, da moški ljubi žensko resnično tedaj, če vse, kar tiči v njej, spozna in ljubi: mora jo pojesti do zadnjega grižljaja, s kostmi in kožo. Tako se godi sedaj tebi v zvezi s filozofijo, to je moč čutiti iz tvojega pisma." Kar je v tem pismu še sledilo, ni moglo več stopnjevati zmede Leovih čustev. Kakor koli, to se bo razjasnilo. Vse se bo razjasnilo. Judith je v tem pismu predlagala srečanje v *Café Sport*.

Tako veliko si je Leo naložil za to srečanje. Judith je hotel vprašati, kaj je mislila z nekaterimi mesti v svojem pismu. Kje je tako dolgo tičala, da je nikdar ni mogel priklicati. Ali ji sploh nič ne pomeni, ker se mu že tedne ni oglasila. Vendar je Judithina pohvala vse preprečila. Seveda ne Judithina pohvala, temveč njegov odziv nanjo. Judith je povedala, da se ji je zdelo delo o Heglu zelo zanimivo, zelo zanimivo, je rekla, da pa na žalost ve o Heglu veliko premalo, nič da še ni brala o njem. Hotela je, da ji stvari, ki jih je Leo v svojem delu omenjal, podrobneje razloži. Prosila je za to. Leo je dociral. To dociranje ga je osrečevalo. Vedno znova ga je prepričevalo o njegovi intelektualni sposobnosti. Trditve, ki so mu z ustnic prihajale skorajda samoumevno, so bile smeje in ustvarjalne teze, ki mu sicer nikdar niso prišle na um, če je delal doma. Moja teza je, je rekel Leo večkrat.

Tistega večera v *Café Sport* – skorajda bi bil Leo spet popolnoma srečen – sta spoznala Lukasa Trojana.

Leo je imel veliko razlogov za zavračanje in nezaupanje. Prvič je bil Trojan pijan. Drugič – in to je bilo treba pripisati alkoholu, ki – kot je znano – sprošča, na žalost ne pri Judith, nekako pa vendarle tudi pri njej

- je Trojan Judith dvoril. Iz tega razloga je očitno tudi prisedel. Tretjič je bil Trojan debel. Ni bil izrazito masten, vendar je le deloval vse drugače kot asketsko. V intelektualnem pogovoru, ki se ga je Lukas vsekakor poskušal udeležiti, je zaupal Leo samo suhim južinam. Samo takšni so kazali, da so trdni, zunanjemu življenju nenaklonjeni in popolnoma predani refleksiji. Refleksija ne udari na boke. Ampak Lukasova debelušna okroglost, ta je bržkone nastala zaradi čutnih užitkov, ki se jih očitno nikakor ni branil. In končno ga je motila Trojanova modna eleganca: lase je nosil na pol čez ušesa, na tilniku pa so viseli čez ovratnik. Srajco je kupil prav gotovo ta dan, videti je bila, kakor da še nikdar ne bi bila oprana, poleg tega srajce, ki so že dalj časa v omari, nimajo tako velikih ovratnikov, je pomislil Leo. In tudi suknjiča mu prav gotovo niso podarili starši, čeprav je bil občutno mlajši od Lea. Izkazalo se je, da jih ima Lukas Trojan enaindvajset, torej prav toliko kot Judith. Dober letnik, je rekel Trojan smehljaje proti Judith. Leo se je prisiljeno smejal. Od tega gobastega, mehko razmejenega človeka se je počutil potisnjenega na rob. Zakaj si je prizadeval smejati se? Jezno si je hipoma zaprisegel, da bo pokazal odbijajoč izraz obraza, bilo je, kot da bi svoj nasmeh s hitrim gibom strgal kot kak obliž. Trojanov samoumevni način, šaliti se z Judith in se Leu nedolžno režati in ga radovedno ter z zanimanjem opazovati je pekel kot sol v rani. Nasilni pogledi so se z njegovega oblazinjenega gladkega obraza enostavno odbijali. Kako ga grobo zavrniti? Leo je občutil Trojana kot naravno silo, ki ji je duh stal tako nemočno nasproti kot kakemu grozečemu viharju. Vlom življenja v njegovo življenje. Taki so ljudje. Delajo, kar hočejo. Nastane kaos. Pri tem ni več nobene distance, nobene spoštljivosti, nobene oblike. Kako prisrčno se je Judith smehljala. In njena telesna drža: nagnjena je bila k Trojanu. Leo je potisnil svoj stol nekoliko nazaj in prekrižal noge. Pri tem je treskoma udaril ob mizo. Imam izkušnjo, da, je rekel Trojan. Izkušnje, seveda, kaj drugega bi sicer lahko pripovedoval. Vse je bilo tako porozno, kar je povedal. Leo mu ni verjel niti besedice. Trojan je bil eden tistih debeluhov, ki so, ko so mladi, videti veliko starejši, vendar potem, ko so starejši, delujejo veliko mlajši, s tem si potemtakem lahko prihranijo biti to, kar v resnici so.

Prevedel in spremno opombo napisal **Slavo Šerc**

Robert Menasse se je rodil leta 1954 na Dunaju, tam tudi živi. Po izobrazbi je literarni teoretik, sedem let pa je deloval na univerzi v Saõ Paulu in to je vedno znova mogoče zaslediti tudi v njegovem literarnem ustvarjanju.

R. Menasse je debitiral z romanom *Sinnliche Gewißheit* (Čutna gotovost, 1988), dokončen prodor na literarno sceno pa mu je uspel z romanom *Selige Zeiten, brüchige Welt* (Blaženi časi, krhek svet, 1991). Zanj je dobil dve nagradi: *Heimito von Doderer Preis* in *Förderpreis der deutschen Industrie*. Roman takoj po nastanku nekaterim krogom ni bil po volji in dunajski kritiki so ga zavrnil. Prijazneje ga je sprejela nemška literarna kritika (Jochen Hieber v FAZ 11. 1. 1992). Leta 1995 je izšel roman še v žepni izdaji pri založbi Suhrkamp.

V nekem pogovoru je Menasse poudaril, da je bila njegova zamisel napisati velik roman – roman, ki bi zrcalil obdobje, v katerem je nastal, in ki bi povzema pglavitne značilnosti sodobnosti. To zamisel ima v romanu tudi avtorjev alter ego – protagonist Leo Singer, ki poskuša nadaljevati – dokončati, dopolniti – Heglovo *Fenomenologijo duha*. Za uresničitev svojega projekta potrebuje Leo Singer seveda tudi muzo – zrcalo za svet spreminjajoče globoke misli. Iskanje identitete in absolutnega se nazadnje – po številnih nepričakovanih preobratih – konča v slepi ulici ...

Protagonistov načrt napisati nadaljevanje Heglove *Fenomenologije duha* in svet zadnjic in dokončno spraviti v filozofski sistem si je zadal končno še Menasse sam in objavil filozofski esej (parodijo?) z naslovom *Phänomenologie der Entgeisterung* (Fenomenologija osuplosti, 1995).

V najnovejšem romanu z naslovom *Schubumkehr* (Pogonski obrat, 1995) je dogajanje postavljeno v obmejno mestece Komprechts na avstrijsko-češko-slovaški meji v revolucionarnem letu 1989. Menassejev slog se ponekod že bliža satiri, vse skupaj pa je ostra družbena kritika. Roman je bil napisan s pomočjo štipendije nemškega literarnega sklada in E. Canettija – štipendije, ki jo podeljuje mesto Dunaj.

R. Menasse je doslej izdal tudi dve esejistični knjigi: *Die sozialpartnerschaftliche Ästhetik* (Socialnopartnerska estetika, 1990) in *Das Land ohne Eigenschaften* (Dežela brez značilnosti, 1992), v kateri opisuje delno tudi svoj zapleteni odnos do Avstrije kot "ironijo obupa, zakoreninjeno v ponižani ljubezni".